

Dr. Pál Tibor*

„A királynő tábornagya” - 300 éve született Hadik András (1710-1790) futaki gróf -

Összefoglaló: A magyar történetírás mindmáig nem törlesztette adósságát Hadik András gróffal szemben. Ma, amikor születésének 300. évfordulójára emlékezünk, mondhatjuk, hogy napjainkig nem készült róla egy átfogó tudományosságra törekvő monográfia, pedig az újkori magyar kisenemesek közül a legnagyobb pályát futotta be mind katonai, mint politikai téren, eljutva a legmagasabb rangokig, címekig és beosztásokig. Mellőzésének oka talán az volt, hogy a legnagyobbbrészt nemzetieskedő („kuruckodó”) magyar történetírás nemigen szentelt figyelmet a Habsburgok pártján lévő felfutó magyarokra, pedig azok között is voltak olyanok, akik népük és nemzetük boldogulásáért legalább annyit tettek, mint azok, akik szembeszálltak a dinasztiaiával. E Habsburg-párti nagy magyarok és általában a nagy magyar történelmi személyek közé tartozott kétségtelenül Hadik András, a köznemesből avanszált birodalmi és magyar gróf is.

Kulcsszavak: gróf Hadik András, Habsburg Birodalom, Magyarország, huszár, Futak

Minden nép történelmében voltak olyan jelentős személyek, akikről megfeledkezett a nemzeti történetírás, nem méltányolva eléggé életútjukat, pályafutásukat és a népük helyzetének javítása érdekében tett erőfeszítéseiket. Ezek közé tartozik Hadik András, futaki gróf is (habár tetemes levéltári anyagot, levelezést, naplót, kéziratot stb. hagyott maga után). A teljességre nem törekvő munkánk célja felkelteni a kutatók és az érdeklődők figyelmét e kiváló személyiségnek a magyar történelemben betöltött szerepére, aki kétségtelenül a magyar történelem nagyjai közé tartozik, a XVIII. század nemzetközi hírnő hadvezére volt, de államférfiként is megállta a helyét.

Hadik András egy Túróc megyéből származó család sarja volt, amely a XVI. és XVII. század folyamán evangélikus vallású volt. Az

---

* Dr. Pál Tibor, egyetemi docens, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék, Újvidék

erőteljes ellenreformáció idején a XVII. század vége felé tért át újból a római katolikus hitre. E lépése a katolicizmus fellegvárának számító Habsburg Birodalomban sokat lendített a család későbbi felemelkedésében. A Hadik család első felfutó ismert tagja Hadik Mihály volt, aki 1709-ben császári katonatiszt volt és később szolgálataiért III. Károly királytól címeres nemesi oklevelet kapott.

A Hadik család legnevezetesebb tagja, András 1710. október 16-án született Kőszegen. Kezdetben az egyházi pálya vonzotta, s így 1719 és 1728 között a kőszegi jezsuita gimnáziumban tanult, majd a kassai jezsuita szemináriumban folytatta tanulmányait. Annak ellenére, hogy jogot tanult, a jezsuita rendbe szeretett volna belépni. Az utolsó pillanatban döntött, apja kérésére, a katonai pálya mellett. Húsz évesen huszár lett. Előbb a Ghilányi-, majd a Dessewffy ezredben szolgált (ebből az ezredből lett később a 3. Hadik-huszárezred, amely egészen 1918-ig állt fenn). Szolgálatát zászlósként (a legalacsonyabb tiszti rang) kezdte meg.

Az első háború, amelyben részt vett a lengyel örökösödési háború (1733-1735) volt, amelyben 24 évesen már mint kapitány harcolt, Leszcynski Szaniszló későbbi lengyel király oldalán. Ezek után, 1736-ban átvezényelték a balkáni hadszíntérre, ahol a törökökkel hadakozott. Amikor kirobbant az 1737-1739-es osztrák-török háború Hadik már Niš környékén volt huszáraival és portyázásai során eljutott egészen Parácínig, majd Szófiáig. Az ő érdeme volt, hogy a császári seregek elfoglalták Soko Banját is (ezt pedig puskalövés nélkül tárgyalások útján érte el). 1738-ban Belgrádba vezényelték ahol huszáraival átvészelte az akkor dúló pestisjárványt is, alkalmazkodva az akkori orvosok tiszaságra vonatkozó utasításaihoz (pl. katonáinak csak a városon kívüli forrásokból hozatta a vizet). A háború utolsó, a császáriak által elvesztett grockai csatában is részt vett. Hősiessége miatt főstrázsamesterré (őrnaggyá) léptették elő. Annak ellenére, hogy a Habsburg Birodalomnak az 1739-es belgrádi béke értelmében vissza kellett vonulnia Észak-Szerbiából, Hadik András éppen e területen alapozta meg későbbi hírnevét, mert már abban az időben adomák keringtek huszárbravúrijairól.

Európában a XVIII. század a nagy dinasztikus átalakulások kora volt. Több ún. örökösödési háború folyt, melyekben részt vett a Habsburg Birodalom. Hadik András több ilyen háborúban is részt vett, amelyek közül számára a legjelentősebb az osztrák örökösödési háború (1740-1748) és a hétéves háború (1756-1763) volt. A Dunai Monarchia

tényleges uralkodója Mária Terézia mindkettőben főszerepet játszott. Az elsőt a trónja és birodalma megvédéséért, a másikat, a hétéves háborút, pedig ezek megerősítéséért vívta. Ez volt az az időszak, amelyben egy ragyogó katonai karrier elérte mindazt, amit elérhetett. Hadik András, a szerény származású csallóközi kisnemes e háborúkban mind nagyobb rendfokozatokat ért el és sikerei jóvoltából elért a katonai pályán kívül a politika, és a Birodalom irányításának terére is.

Az osztrák örökösödési háborúban Sziléziában és Csehországban harcolt. E háború alatt alezredes, majd ezredes, végül pedig ezredtulajdonos lett. 1750-ben járt ezredével először Erdélyben. A következő, a hétéves háború meghozta neki a legnagyobb elismeréseket. Sikerrel mentette fel a nyugati fronton Neisse és Frankenstein várait, de jeleskedett Antwerpen ostrománál is. E hadtetteinek közös vonása az volt, hogy kis létszámú, zászlóaljnyi 3-400 fős csapatával egész ezredeket futamított meg. E sikerei után mindjobban felfigyelt rá a központi hadvezetés.

Legismertebb haditette, amely világhírnevet hozott számára és elindította a legmagasabb rang elérése felé, Berlin, a porosz főváros elfoglalása és megsarcolása volt. Történt ez 1757. október 16-án születésnapján és Mária Terézia neve napján. Az akkor altábornagyi rangot viselő Hadik, mintegy 4 000 huszárával elfoglalta a porosz fővárost, s több mint 300 000 tallér hadisarcot szedett össze. Királynőjének a berlini kesztyűkészítőktől ajándékként 13 pár aranyhímzéses kesztyűt vitt (mint később kiderült a kesztyűk mind balosak voltak) és a város kulcsait. Habár a várost csak 24 óráig tudta tartani husárjaival, mégis nagy szégyent hozott II. Nagy Frigyes porosz királyra, akinek menekülni kellett székvárosából. Hadik e tétével alapozta meg végérvényesen gyors felemelkedését úgy a katonai mint a társadalmi ranglétrán. Mária Terézia a legnagyobb kitüntetésekkel halmozta el. Így már 1758-ban lovassági tábornokká léptették elő, majd a frissen alapított Mária Terézia-rend nagykeresztjével tüntették ki, amit a 160 év fennállás alatt mindössze 44 katonatiszt kapott meg, s ezek közül csak négy volt magyar, köztük Hadik András is. Hamarosan udvari titkos tanácsosnak is kinevezték. Ettől az időtől kezdve kezdték mind többen Hadik Andrászt a „királynő tábornokaként“ emlegetni. A további elismerések sem vártak sokáig magukra. 1762-ben már a Sziléziában harcoló császári csapatok főparancsnoka volt, s a következő évben (1763) magyar grófságot kapott, amellyel

együtt jártak a futaki és a csernovici uradalmak is. Emellett még a budai főparancsnoki tisztséget is elnyerte.

A XVIII. században a Habsburgok erdélyi politikája arra irányult, hogy leépítsék a tartomány korábbi kormányzati formáit és mindjobban beépítsék azt az egységesülő birodalomba. Így 1761-től nem hívták össze az erdélyi országgyűlést sem, s a következő évtől (1762) kezdődően pedig mintegy tíz évre a polgári kormányzói jogkör is a katonai főparancsnok kezében összpontosult. Ilyen körülmények közepette volt 1764-68 között gróf Hadik András Erdély katonai főparancsnoka és a Gubernium (polgári kormányzás) elnöke. Nehéz dolga volt, mert a már korábban megindult társadalmi rétegződést és gazdasági hanyatlást az Udvar újabb intézkedései csak fokozták, s pattanásig feszítették a helyzetet. Nem sokkal Hadik Erdélybe érkezése előtt játszódott le a történelemben „mádéfalvi veszedelem“ néven ismert székely lázadás is, amely véresen végződött, s Hadik András ennek következményein próbált enyhíteni.

Az új kormányzó, bár nem volt erdélyi származású, nagy energiával és tetterővel látott hozzá a helyzet és az áldatlan állapotok megváltoztatásához. Ennek érdekében 1766-67-ben beutazta a tartományt. Utazásának eredménye az 1767-ben a Birodalmi Államtanácsnak felterjesztett emlékirata volt, amelyben részletesen kitért az ott tapasztalt állapotokra és azok orvoslásának lehetőségeire mind gazdasági, mint társadalmi téren. Emlékiratának fő észrevétele az erdélyi jobbágyok túlzott robotoltatása volt, ami szerinte a legfőbb okozója volt az ottani mezőgazdaság alacsony színvonalának. E kérdés megoldására egy külön tanács felállítását javasolta. Nem véletlen, hogy Mária Terézia ugyanabban az évben hozta meg rendeletét az úrbérrendezésről, amelynek lényege a nemesi túlkapások jobbágyokkal szembeni megakadályozása volt. Hadik az ipar nehézségeit is hasonlóan szerette volna megoldani. Ő maga a gyakorlatban is próbálkozott, s a merkantilista elvek alapján bányákat nyitított Erdélyben. Nevéhez fűződik a kisbányai aranybánya újraindítása, amelynek főrésztvevője volt. Az emlékiratában megtett javaslatok nyomán – Erdélyből való távozása után – alakultak meg az első gazdasági egyletek, mint pl. a Comissio Oeconomica (Gazdasági Bizottság) 1768-ban, vagy a Societas Agriculture (Mezőgazdasági Egylet) 1769-ben, amelyek kisebb-nagyobb sikerrel megpróbálták változtatni a romló gazdasági helyzeten. Erdélyi és galíciai kormányzóságának éveit alatt

járult hozzá Hadik András a Moldvából visszatelepülő csángószekelyek öt falvának a megalapításához is Bukovinában (a mai Románia Ukrajnához közeli határsávjában Szucsava város közelében és az ugyanolyan nevet viselő folyó völgyében). Ezek a falvak Hadikfalva, Andrásfalva, Józseffalva, Istensegíts, Fogadjisten ma is léteznek azon a területen. Érdekes még megjegyezni, hogy az 1941 és 1944 között a Bácskába telepített bukovinai szekelyek két településüket is Hadik Andrásról nevezték el. Ezek a Hadikföldje (a mai temerini II. helyi közösség ill. Kolonia-Staro Đurđevo) és a Hadiknépe (a mai Temerin községhez tartozó Szőreg település) voltak.

A sors Hadik Andrást Erdélyből újabb katonai feladatra szólította el. A XVIII. század 60-as éveinek vége felé az európai diplomáciában mind többet beszéltek Lengyelország felosztásáról. A három szomszéd: Oroszország, Poroszország és a Habsburg Birodalom 1772-ben e kérdésben meg is egyezett és első ízben láttak hozzá az ország felosztásához, s területének mintegy 1/3-át vették uralmuk alá. Az „osztzkodásra“ éppen Mária Terézia állt rá a legnehezebben és ezért arra törekedett, hogy az újonnan szerzett területek, mint pl. a XV. században Zsigmond király által elzálogosított szepesi városok, vagy az újonnan szerzett Galícia a beépülés nehéz időszakában a legnagyobb méltányossággal kezeltesse. Ismerve a lengyelek és a magyarok sok évszázados jó viszonyát, az uralkodónő magyar hadvezért szemelt ki a bevonuló csapatok parancsnokává. A bevonuló császáriak vezére nem más, mint éppen gróf Hadik András volt. Tőle várta el Mária Terézia, hogy a Habsburg Birodalom részére megnyerje a lengyeleket. Egy időre az újonnan megszerzett Galícia kormányzójává is kinevezte. Sikeresen elvégzett küldetése után Hadikra újabb előléptetés várt. Az uralkodónő 1774-ben a legmagasabb katonai rangra emelte, tábornaggyá (marsall) léptette elő és egyben kinevezte az Udvari Haditanács elnökévé (mai szóhasználatban vezérkari főnök), amely tisztségen 1778-ig maradt. Bécsi évei alatt, az addig már legendássá vált magyar hadvezér, sokat tett a birodalmi hadsereg a kor követelményeinek megfelelő újjászervezése érdekében. E téren tett szolgálatai elismeréseként II. József német-római császár (anyja társuralkodója) 1777-ben Hadik Andrást német-római birodalmi gróffá emelte, ami által a Szent-német-római Birodalom egész területén a legnagyobb megtiszteltetés járt ki neki.

Még bécsi szolgálata alatt Hadikot Mária Terézia 1776-ban Bács vármegye főispánjává nevezte ki. A megyének, a törökök alóli felszabadítás óta, ő volt az első világi főispánja. Habár több mint tíz éve volt már akkor birtoka a megye területén, csak ekkortól kezdett behatóbban foglalkozni futaki uradalmával. Gazdasági beruházásokba kezdett, mint pl. komlót telepített s megalapította a csébi sörmanufaktúrát, továbbá válogatott lovakból álló ménest hozott létre stb. A gazdasági élet fellendítése mellett segítette az egyházakat is vallási hovatartozástól függetlenül, valamint támogatta a művelődést és az oktatást. Így 1774 és 1776 között felépíttette a Szentháromságnak szentelt futaki templomot a plébániai épülettel együtt. Az elkövetkező években folytatta az építkezéseket Futakon. Felépült az első iskolaépület, majd a kastélya (amelyet ma a mezőgazdasági középiskola használ). Döntő szerepet játszott 1774-ben a német telepések által létrehozott Újfutak település kialakításában. Annak ellenére, hogy ő és családja katolikus hiten voltak, nagy mértékben támogatta az uradalmára és annak környékére letelepülő evangélikus szlovákokat, akiknek kedvezményeket adott, papjaikat földdel látta el.

II. József császár 1785-ben megszüntette Magyarországon a vármegyarendszert. Az országot tíz kerületre osztotta, s ezáltal Hadiknak megszűnt főispáni tisztsége. József császár e rendeletét nem sokkal halála előtt visszavonta, s a megye azon nyomban felkérte a nagyérdemű futaki grófot, hogy foglalja vissza főispáni tisztségét. Ebben az évben 1789-ben Hadiknak még egy utolsó nagy elismerésben volt része. A császár kinevezte az akkor kezdődő, de egyben az utolsó osztrák-török háború császári seregének fővezérévé. Lábán kapott sebe és hajlott kora miatt néhány hónap után le kellett mondania e tisztségről. Nem sokkal ezután érte utol a halál Bécsben, 1790. március 12-én, 80 éves korában. Az általa építtetett futaki templomban helyezték örök nyugovóra.

Ilyen sikeres és elismerésekben gazdag életpálya láttán bármit is nehéz hozzátenni, hiszen Hadik András, mondhatnánk úgy is, hogy a szerencse kegyeltje volt. A kisszámú történetírón kívül az utókor is leróta emléke előtt a kegyeletét. Említsük csak meg budai lovasszobrát, amelyet az első világháború után emeltettek a 3. Hadik huszárezred túlélő katonái, vagy a bécsi Ringen emelt monumentális Mária Terézia emlékművet, amelynek talapzatán a királynő emberei között Kaunitz, Van Swieten, Pray, Sonnenfels, Gluck, Haydn, Mozart, Laudon, Daun mellett ott van Berlin elfoglalója és megsarcolója, Hadik András futaki gróf is.

Hadik Andrásról emlékezve, mindenféleképpen meg kell röviden említeni a XVIII. század még két nagy magyar huszárját, akik idegen hadseregekbe kerültek, de származásukat nem feledve igazolták magyarságukat és az otthonról hozott tapasztalataik alapján létrehozták két hatalom (ma is azok) könnyűlovasságát, azaz huszárságát. Az első gróf Bercsényi László (1689-1778) volt, aki követve a nagy fejedelmet, II. Rákóczi Ferencet, az emigrációban Franciaországba került és ott is maradt. Már Rákóczi testőrségében huszárcapitány volt, s e rangját a francia hadseregben is megtartotta. Miután XV. Lajos francia király megbízta a francia huszárság létrehozásával (1720), gyorsan haladt a katonai ranglétrán. A lengyel örökösödési háborúban (1733-1735) már dandártábornok. Nincs adatunk arról, hogy e háború folyamán találkozott volna Hadik Andrással. Bercsényi 1743-tól a francia huszárság főfelügyelője volt, majd a Szent Lajos rend kitüntetését. 1758. március 15-én vehette át XV. Lajostól a marsallbott, ami után mint Franciaország marsallját (tábornagy) a legnagyobb elismerés övezte haláláig, de halála után is. Napjainkban Franciaország szerte több szobor és emléktábla őrzi emlékét. A legnagyobb elismerés talán mégis az, hogy a mai francia hadsereg 1. elit ejtőernyőszere (az ejtőernyősök a huszárok utódjai a XX. századtól), amely a XX. században szinte az egész világon teljesített katonai feladatot, gróf Bercsényi László nevét viseli.

A másik magyar huszár, aki kortársaitól sokkal messzebbre került, fabrici Kovács Mihály (1724-1779) volt. Hadik Andrásához hasonlóan ő is köznemesi származású volt. Szolgálatát a Habsburg Birodalom hadseregében zászlósként kezdte, majd hamarosan hadnagy lett. Az osztrák örökösödési háború idején (1746) porosz szolgálatba lépett. Itt évekig szolgált, mígnem 1757-ben az osztrákok elfogták. Személyesen Mária Terézia engedte szabadon, aki egyben őrnaggyá is előléptette. Nyughatatlan természete újabb tettekre sarkallta. Így 1773-ban kapcsolatba lépett a lengyel emigrációval, s ennek hatására 1776-ban Amerikába távozott. 1778-tól George Washington az amerikai hadsereg főparancsnoka a Pulaski légió ezredes parancsnokává nevezte ki és megbízta a szabadságért küzdő amerikai hadsereg könnyűlovasságának megszervezésével. Kovács Mihály huszármintára ezt létrehozta és haláláig a parancsnoka maradt. Az angolok ellen vívott charlestoni csatában esett el 1779-ben, mint az USA lovassági ezredese. Emlékét ma Charlestonban a

katonai akadémia kertjében szobor őrzi, valamint az amerikai kongresszus épületében Washingtonban freskó örökíti meg egy huszárbravúráját.

Összegzések

A XVIII. század a huszárság kialakulásának az évszázada Európa szerte, de még a tengerentúlon is. A magyaroknál még a XV. században Mátyás király korában megjelentek az első könnyűlovasok, a huszárok. Az ő közvetítésükkel jutottak el a huszárok más hadseregekbe is a későbbiek folyamán.

Hadik András gróf, a „királynő tábornagya” vagy a „leghuszárabb huszár”, ahogyan kortársai emlegették, szerény köznemesi származása ellenére az arisztokratikus Habsburg Birodalomban személyes tehetségének köszönve magyarként a legmagasabb katonai rangig, címekig és beosztásokig jutott el. Tábornagy volt, több háborúban katonai főparancsnok volt, magyar és birodalmi grófságot kapott, a Mária Terézia-rend lovagjává avatták, Erdély és Galícia kormányzójává nevezték ki, valamint az Udvari Haditanács elnöke (ma vezérkari főnök) lett. Mindezek mellett a futaki és csernovici uradalmak tulajdonosa és Bács vármegye első újkori világi főispánja is volt. Egész életét a katonáskodás töltötte ki, de jutott ideje a nép életkörülményein is javítani, valamint részt vett a Habsburg állam szervezetének korszerűsítésében is.

Felhasznált irodalom:

1. ifj. Barta István, *A kétféjű sas árnyékában. Az abszolutizmustól a felvilágosodásig 1711-1780*, Budapest, 1984
2. Borovszky Samu (szerk.), *Bács-Bodrogh vármegye*, I. köt., h.n., é.n. (1909)
3. Farkas Gyöngyi (szerk.), *Mária Terézia hadvezére. Válogatás Hadik András tábornagya Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból*, Budapest, 2002
4. Földi Pál, *Mária Terézia magyar tábornagya. Hadik András élete*, Budapest, 2008
5. Gonda Imre – Niederhauser Emil, *A Habsburgok*, Budapest, 1977
6. *Magyarország története tíz kötetben 1686-1790*, IV. köt., Ember Győző-Heckenast Gusztáv főszerk., Budapest, 1989
7. Marczali Henrik, *Mária Terézia 1717-1780*, Budapest, 1891

8. Markó Árpád, *Futaki gróf Hadik András tábornagy*, Budapest, 1944
9. Markó Árpád, *Hadik András altábornagy berlini vállalkozása 1757. október 10-23.-ig*, Pécs, 1941
10. Ordas Iván, *A leghuszárabbb huszár*, Budapest, 1969
11. Ordas Iván, *Hadik András. A királynő tábornagya*, Budapest, 1987
12. Póka-Pivny Aladár – Zachar József, *Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse. Kováts Mihály ezredes élete 1724-1779*, Budapest, 1982
13. Rédvay István, *II. József császár és Hadik András*, Budapest, 1943
14. *Révai Nagy Lexikona*, IX. köt, Budapest, 1913, 279
15. Simányi Tibor, *Die österreichischer in Berlin. Der Husarenstreiches des Grafen Hadik anno 1757*, Wien-München, 1987
16. Zachar József, *Franciaország magyar marsallja Bercsényi László*, Budapest, 1987
17. Zachar József, *Idegen hadakban*, Budapest, 1984